

Jossif Stalini ja Vjatšeslav Molotovi ning Eesti delegatsiooni läbirääkimised vastastikuse abistamise pakti sõlmimise üle

28. september 1939

[---] 28. septembril 1939. a. kell 10 teatatakse Kremlist, et koosolek on kella 16 asemel kell 13 samal päeval.

28. septembril 1939. a. kell 13 oli Kremli neljas koosolek, millest võtsid osa samad, kes olid eelmisel koosolekul. Läbirääkimised arenesid järgmiselt:

Selter: Meie oleme omalt poolt valmistanud lepingu teksti kava. Selle teksti kannaksin ette reservatsiooniga, et võiksime temas teha hiljem meile vajalikke ja kasulikke muudatusi.

Samuti ei ole me seni saanud Eesti valitsuselt instruksioone Teie nõudmiste kohta –

mispärast reserveerime endale õiguse valitsuse seisukoha selgumisel tagasi tulla

põhimõtteliste küsimuste juurde ning tarbekorral lugeda seda kava äralangenuks. See kava on järgmine:

Sissejuhatav osa (Selter luges ette). Vaidlust ei olnud.

Art. 1 (Selter luges ette). Stalin tähendas: tunduvalt selgem endisest tekstist, kuid see lisandus, et abistamise kohustus pole automaatne, vaid tekib teise poole nõudmisel, ei sobi siia, tuleks siit kustutada.

Selter: See lisandus on meie poolt redigeeritud eelmiste kõneluste tulemusel. Meie peame äärmiselt tähtsaks konstateerida expressis verbis, et abistamise kohustus pole automaatne, vaid et näiteks juhul, kui keegi Euroopa suurriik attakeeriks art. 1 nim. viisil N. Liitu, Eesti võiks jääda sobivuse korral ka erapooletuks. Mina arvan, et pole võimatu, et Eesti erapooletus säärasel juhul võiks olla N. Liidule isegi väga kasulik, vähendades konfliktipinget Balti merel, Soome lahel ja Leningradi teedel.

Stalin: Väga õige. Eesti erapooletus sarnasel juhul võiks osutada N. Liidule kasulikuks. Siiski oleks sobiv seda mõtet väljendada paktis, mujal. Pärast seda, kui samas küsimuses olid võtnud sõna Uluots, Molotov, Rei, Piip ja Mikojan, otsustati kustutada art. 1 tekstist see lisandus, kuid võtta lisaprotokollis uus art. (3) sama mõttelise sisuga, kuid rohkem arendatud kujul.

Art. 2 (Selter luges ette). Vaidlust ei olnud.

Art. 3 (Selter luges ette).

Stalin: Nii ei lähe läbi. Meie ei saa nõustuda baasidega ainult Saare- ja Hiiumaal. Meile on Tallinnat vaja.

Selter: Tallinnat meie ei saa anda. See on meie pealinn. Võimata oleks riigil säilitada oma suveräänseid õigusi, kui ta pealinn oleks võõra sõjaväe baas.

Stalin: Poleks nii halb: võiksime eraldada Tallinnast teatud rajoonid.

Selter: Olukord kujuneks talumatuks. Peab arvama, et baasil on teatud sõjaline terviklus, mis poleks kooskõlas meie pealinnaga seotud riiklikkude funktsioonidega. Rajooni eraldamine ei annaks palju, sest N. Liidu sõjalaevastik on selleks liig suur, et teda kuskile rajooni suruda. Nii või teisiti häiriks ta seistes alati Tallinnas, viimase kui teise riigi pealinnale vajalikku iseseisvat ja sõltumatut ilmet. Me ei saa nõustuda baasikohaga Tallinnas.

Rei, Uluots ja Piip võtavad sõna ja lisavad juurde omalt poolt väiteid Tallinna kui võõra merebaasi vastu. Selle juures Rei ja Uluots osutavad Tallinna kui suure kaubasadama mittedobivusele mereväe baasi otstarveteks, kuna Piip osutab tülidele, mis võivad tekkida kui Nõukogude meremehed Tallinnas liiguvad.

Stalin: Ilma Tallinnata ei saa. Mina ei salga, et teatud raskused tulevad, kuid nendest saame üle. Saare- ja Hiiumaal pole midagi. Seal tuleb alles kõik ehitada. See võtab palju aega.

Vajalik on mandril valmisolev sadam. Ainukeseks on Teil Tallinn.

Selter: Tallinnat meie Teie baasiks anda ei saa. Kui olin möödunud kord siin, siis ütles ka hr. Molotov, et Tallinn pole tingimata vajalik.

Rei: Mäletan selgelt, et hr. Molotov ütles, et Tallinnat pole tarvis baasiks.

Molotov: Ütlesin, et võib olla saab läbi Tallinnata, kui leiame mandril mõne teise sobiva sadama. Kuid juba siis ütlesin küllalt kindlalt, et ilma sadamabaasita mandril Eesti põhjarannikul poleks N. Liidu julgeoleku süsteem mõeldav praegustes oludes. Tookord huvitas mind Pärnu ja Paldiski.

Stalin: Meie sõjamehed ütlesid mulle, et Paldiski on valmis ehitamata ja baasiks praegu vähe sobiv, kuid et Paldiskist võib saada baasi tulevikus.

Uluots ja Piip kirjeldavad Paldiski tekkimise ja ehitamise ajalugu ning praegust olukorda.

Stalin: Paldiski on tuleviku muusika. Meil tarvis meresadamat praegu.

Selter: See, milleks teie võiksite kasutada Tallinnat, oleks saadav ka, näiteks, Paldiskis. Tallinn, kui sõjasadam ei paku miskit erilist, mida poleks Paldiskis. Tallinnat meie baasiks anda mingil juhul ei saa. See on meie kindel seisukoht.

Stalin: Nõustun Teiega. Kuid tingimusel, et seni kui Paldiskit valmis seatakse, tahame, et võime sisse sõita ka Tallinna, et võtta küttaaineid, toitaineid ja ajutiselt seista Tallinna reidil ning sadamas, kuskil eraldatud kai ääres. Teil on Tallinnas n.n. uus sadam. Seal leidub koht. See õigus võib olla piiratud lühikese tähtajaga, kuid ilma selleta ei saa. See on meie viimane seisukoht.

Selter: Katsun selgitada meie seisukohta enne järgnevat koosolekut.

Stalin: Täiendame art. 3 teksti lausega, et maa-alade rentimine baaside alla toimub soodsatel tingimustel.

Selter: See on üleliigne.

Stalin: Ka art. 2 on sõnad „soodsatel hindadel”.

Selter: Võime ka sealt need sõnad kustutada.

Stalin: Art. 2 on juba vastu võetud. Sellepärast on ka siia vaja. Kui Teie nii ei taha, siis võtame sisse sõnad: „kokkuleppe hinnaga”. Muidu tõmbate meilt naha seljast oma rentidega.

Selter: Nõustun. Hind peab olema paras. Arvan aga, et Teie rendi suuruse pärast ei jätkaks ehitamata baasi?

Selter loeb ette järgnevad artiklid, mille kohta vaidlusi ega märkusi ei ole, välja arvatud see, et Selter teatas, et kuna pakt keelaks astuda liitudesse, mis oleks sihitud teise poole vastu, siis ei käiks selle keelu vastu senised kokkulepped, eriti aga Eesti–Läti kaitseliidu leping, missugune hoolimata sõlmitavast paktist jääb püsima.

Stalin ja Molotov: Meie ei ole selle vastu. See pakt ei riiva Eesti–Läti liidulepingut. See leping võib jääda püsima. Kuna pakti käesolev tekst kõneleb tulevastest lepetest, siis puudub tarvidus Eesti–Läti lepingu reserveerimiseks erilausega.

Lisaprotokoll art. 1 juures tekib järgmine vaidlus.

Selter: Minu valitsus ei annud nõusolekut 25 000 Teie sõduri sissetoomiseks. Leiab selle olevat liig suure arvu. Mina arvan, et isegi praeguse sõja ajaks on 5000 küllalt.

Stalin: 25 000 on enim vähe kui palju. Minu sõjaväelased tegid mulle etteheiteid, et vähendasin 35 000 asemel 25 000, kuid mina pole nendega ühel arvamusel. 35 000 oli võetud laest. 25 000 vastab aga teatud väekoondiste koosseisu miinimumile ja ka nende ülesannetele baasides.

Selter: Sõjaväelaste jaoks pole kunagi liig palju sõjaväge. Ka 25 000 liig suur. Ka meie kaitseväge jääb ju kaitsma baase, kui seda üldse tarvis. Arvan, et ei olegi tarvis: keegi neid baase ei puutu. Teeksite mitte targalt, kui tooksite liig palju oma sõjaväge ja sellega vähendaksite Eesti rahva ja sõjaväe huvi maa kaitsmiseks, siis ei suudaks Teie täita oma ülesannet. Ainult Eesti sõjaväe sõbralik ning heatahtlik osavõtt kaitsest suudaks kindlustada edu kaitse ülesannete täitmisel.

Stalin: Hindame väga kõrgelt Eesti sõjaväe meeleolu ja ühistöö vaimu kahe sõjaväe vahel, kuid umbes 25 000 on minimaalse iseseisva väeosa koosseis. Pealegi ettepanek ütleb: kuni 25 000 meest.

Mikojan: Diviis on 17–18 000 meest. Sellele tulevad lisaks mõnesugused eriasutused ja osad,

mis vajalikud iseseisva väekoondise organiseerimiseks.

Selter: Tähendab jätkuks maksimaalselt 15 000 meest.

Stalin võtab välja oma eilse teksti ja ütleb, et see tekst peaks ju olema sobiv. Selles tekstis võime kustutada väeosade liikide loenduse ja teha need parandused, mis ma eila siin pliiatsiga märkisin.

Märkus: Stalini teksti peamine mõte oli Nõukogude vägede mahutamise kogu Eesti territooriumil, kusjuures need väed kaitseks ka Eesti sisekorda, s. o. – oleks okupatsiooniarmeeks.

Selter: Aluseks on nüüd uus meie poolt valmistatud tekst.

Molotov: J ah, Teie tekst on parem ja võib jääda aluseks.

Stalin (pärast väikest vaikset vaheaega): Liig vähe väge ei tohi olla. Piirate ümber ja hävitate ära.

Selter: See on haavav. Meie sõlmime liidulepingut, kuid Teie kõnelete nagu oleksime halvemad vaenlased, kes kogu aeg peaks kartma üksteise kallaletungi.

Stalin: Mina ei taha Teid haavata. Igal väedislokatsioonil on aga oma mõistlik miinimum, millest alla minna ei saa. Meie ei taha teha Teile üleliigseid raskusi. Ehitame ise kasarmud, milleks meil on sobivad lihtsad projektid. Ehitame ka omal kulul ühenduste, mis vajalikud. Ärge kartke: see arv ei ole liig suur. Võib-olla tulebki veidi vähem. Põhimõtteliselt on see küsimus tähtsam. Kuid kui lastakse oma territooriumile üks võõras rügement, siis põhimõtte seisukohalt pole enam tähtis, kui neid tuleb ka rohkem.

Selter: Muidugi on põhimõtte rikkumine kõige tähtsam, kuid ei saa eitada, et küsimusel – kas rügement või 10, on ka oma tähtsus. Ma ei saa anda teist seisukohta. Tahan veel kord kõnelda oma valitsusega. Kujutage ette, missugused raskused tulevad selle väe kvartineerimisega ja toitlustamisega. Sellest kasvab vastastikku rahulolematust ja pahandust.

Koosolek lõpeb kell 15. Järgmine koosolek määratakse kell 21. Koosoleku ruumist väljudes kohtasime ooteruumis Saksa välisminister Ribbentropi, kes viibis seal ühes Gaussiga, Schulenburgiga j. t. Selter tervitas kättpidi Ribbentropi ja Gaussi, Rei – Schulenburgi. Jõudnud tagasi saatkonda jätkas delegatsioon omavahelist nõupidamist.

Vabariigi Valitsuse juhendist nähtus, et valitsus peab kokkuleppe sõlmimise väga vajalikuks. Delegatsioon ei teadnud kõiki asjaolusid, mille kaalutlusel valitsus oma juhendi oli koostanud, kuid pidi arvama, et need välised, riigikaitsele kui ka sisemise rahu ning normaalse rahva elu alalhoiu vajadused, mis delegatsioonil enne ärasõitu olid teada, on vahepeal muutunud veelgi tungivamaks.

Delegatsioon konstateeris, et tal puudus alus läbirääkimiste katkestamiseks, vaid need tulevad viia lõpuni ja kokkuleppeni.

Delegatsioon konstateeris, et tal puudus alus läbirääkimiste venitamiseks, sest olud ei võiks vahepeal paraneda.

Delegatsioon konstateeris, et hoolimata läbirääkimiste sõbralikust toonist tuleb Nõukogude esindajate sõnavõttudest endiselt korduvalt ilmsiks sama tungivus ning ähvardav ilme ühes hoiatustega ähvardavatest ohtudest, mis Eestit ootaks pakti mittesõlmimisel.

Delegatsioon leidis, et N. Liidu soovid lahtiolevais küsimusis on väga rasked. Siiski delegatsioon tundes vastutust, mis tal lasus ajaloo, Eesti rahva ja riigi ees ei võinud toimida teisiti kui jätkata läbirääkimisi, teha veel mis võimalik tingimuste pehmendamiseks ning sõlmida kokkulepe. Sellega delegatsioon täidaks valitsuse eeskirja ja ühtlasi oma kohustuse eesti rahva ees. Kokkuleppe mittesõlmimisel võinuks eesti rahvast ähvardada mitte ainult sõda ja vallutus, vaid osaline hävitamine.

Delegatsiooni koosseisu kuuluvad isikud oma südametunnistuse järgi tundsid, et nad ei tohtinuks minna säärasele riisikole, kuigi seda võiks teisest küljest nõuda rahvusliku au tunne kui ka piiramatu sõltumatus, mille eest minevikus võideldud. Rahva säilumine on praeguses olukorras ülim, mida valitsused peavad pidama eesmärgiks. Tulevik ei too miskit ainult

sellele rahvale, kes vahepeal on hävitatud või õige kauaks ajaks maha löödud. Praegu oleks veel varajane öelda – kumb – kas Hacha või Moscicki* leiab ajaloo ees õigeksmõistmist. Kõiki seda arvestades delegatsioon üksmeelselt otsustas asuda lahtiolevate küsimuste kaalumisele.

Delegatsioon otsustas üksmeelselt:

1) Insisteerida, et Tallinn ei jääks baasiks. Tallinna päästmiseks võimaldada baasi asutamist Paldiski. Kuna Paldiski pole esialgu kohane selleks otstarbeks, siis nõustuda, et N. Liidu laevastik võiks sõita sisse Tallinna ennast provianteerima, kütteenetega varustama ja ajutiselt seisma. See õigus peaks olema piiratud lühikese tähtajaga.

2) Insisteerida sissetoodava vägede arvu vähendamisel, kui see ei õnnestu – nõustuda arvuga 25 000.

3) P. 1 nimetatud mõtted Tallinna suhtes kui ka p. 2 mainitud garnisonide suurusesse puutuv tingimus võtta lisaprotokoll. Samuti mahutada lisaprotokoll mõte abistamise mitteautomaatsusest ja ühe lepinguosalise erapooletuks jäämise õigusest, kui teine sellega nõustub.

Vastavad tekstid koostatakse resp. kontrollitakse veel kord üle.

Samal päeval kell 21 algasid Kremlis läbirääkimised N. Liidu esindajatega.

Osavõtjad endised, välja arvatud Stalin, kes alul puudus.

Selter: Oleme teinud tekstis parandusi. Soovitame jätkata läbirääkimisi sellega, et lugeda teksti.

Molotov: Oleme nõus selle korra ettepanekuga.

Selter: loeb sissejuhatus.

Molotov: Nõus.

Selter: loeb art. 1.

Molotov: Mispärast peab abistamise kohustus maksma ainult juhul kui kallaletungijaks on „suurriik”. See peab maksma ka siis, kui kallaletungijaks on iga Euroopa riik.

Selter: Päeval leppisime kokku, et olgu suurriik.

Molotov: Ma ei pannud tähele.

Selter: Ka Stalin oli siin.

Molotov: Kallaletungijaks võiks olla ka mittersuurriik. Kustutame sõna „suur-”. Siinkohal tuli sisse Stalin ja astus läbirääkimistesse.

Selter: Ma ei saa leppida sellega. Kas N. Liit vajaks meie abi, kui teda attakeeriks näit.

Rootsi?

Molotov: Ei, kuid ta võiks attakeerida Teid.

Selter: Meie tuleme Rootsiiga üksi toime. Teie abi pole meil selleks tarvis.

Molotov: Vaat missugused te olete. Stalin – toeta mind. Kuidas on Sinu arvamus?

Stalin: Jäägu sisse „suurriik”.

Selter: loeb ette art. 2 ja 3.

Stalin: Art. 3 puudub Tallinn. Sellela ei lähe.

Selter: Tallinnat baasiks anda ei saa.

Stalin: Äärmine, millega võime nõustuda, on baas Paldiskis, kuid meile jäägu õigus ajutiselt kasutada Tallinnat provianteerimiseks ja seisuks.

Delegatsioon pidas omavahel nõu, kusjuures üksmeelselt otsustati nõustuda. Selle järele

Selter teatas, et nad on sunnitud seda ettepanekut aktsepteerima. Art. 3 teksti kirjutatakse sisse sõnad: „Paldiski linna rajoon”, kuna Nõukogude pool leppis, et Tallinna ajutise kasutamise küsimus mainitakse lisaprotokollis.

Pikemaid vaidlusi tekitas veel lepingu jõustumise kohta käiv paragrahv.

Molotov: Leping peab jõustuma allakirjutamisega.

Selter: Eesti Põhiseaduse järgi pole see võimalik: leping ei saa jõustuda enne ratifitseerimist.

Mina ei saa teisiti kokku leppida.

Molotov: Kuidas Ribbentrop sai? Kas Teie põhiseadus on siis teistsugune, kui teistes riikides?

Selter: Tean seda kindlasti, et Eesti Põhiseadus ei luba mul vastu võtta Teie vormeli. Peale pikemat vaidlust, mille kestel korduvalt sõna võtavad Selter, Molotov, Stalin, Uluots, Rei, Piip ja Mikojan, annavad N. Liidu esindajad järele.

Stalin: Hüva, leping hakkab maksma 3 päeva pärast.

Selter: 10 päeva pärast. 3 päeva on liig lühike aeg.

Stalin: 4 päeva pärast.

Selter: Alla 7 päeva ei jõua.

Stalin: Olgu 5 päeva pärast.

Selter: Täna on neljapäev. Homme sõidan kodu, laupäeval kannan lepingu ette. Vahele tuleb pühapäev. Pühapäeva tahan veeta oma naise ja pojaga väljaspool Tallinnat, kas Riias või Tartus. Täna kutsusin nad telefoni teel omale vastu Tallinnast – Riiga, et nendega seal kohtuda ja perekondlikult natuke puhata Moskvast. Arvan, et seda tahavad ka minu kolleegid. Siis jääks Tallinnas ainult 2 päeva parlamendi organite kokkukutsumiseks ja lepingu ratifitseerimiseks. Sellest on vähe.

Stalin: Kui vana Teie poeg on?

Selter: Pole nelja aastat.

Stalin: Teie naise ja poja jaoks lisame veel ühe päeva juurde. Olgu siis – 6 päeva.

Eesti delegatsioon nõustub.

Kokkuleppe tekst muus osas ei tekitanud vaidlusi.

Lisaprotokolli art. 1 juures tekkis uus vaidlus sissetoodavate vägede suuruse üle.

Selter: Meie insisteerime maksimum arvul 10 000 meest.

Stalin ja Molotov: Meie peame arvu maksimumi 25 000 tingimata vajalikuks N. Liidu julgeoleku kindlustamiseks. Oleme otsustanud nii või teisiti N. Liidu julgeolekut kindlustada. Selleks on kõnesolevas paktis ette nähtud abinõud ilmtingimata vajalikud. Nende abinõude sisse kuuluvad ka garnisonid üldarvuga kuni 25 000 meest. Äрге sundige meid otsima teisi võimalusi N. Liidu julgeolekuks. Äрге kartke neid garnisone. Oleme Teile kinnitanud, et N. L. ei taha kuidagi riivata Eesti suveräniteeti, riiklikku ega majanduslikku korda ega sisemist elu või välispoliitikat. Meie ei taha toimida nii nagu Saksamaa Tšehhoslovakkias. Järelikult N. Liidu väeosad saavad hoiduma kõigest, mis poleks kooskõlas nende lubadustega.

Teie peate oma sõjaväe nii suure kui soovite. Pealegi käesolevas art. ettenähtud abinõu on ju ajutine, s. o. kestab seni kui kestab praegune Euroopa sõda.

Delegatsioon pidas sealsamas omavahel nõu, kusjuures otsustati üksmeelselt nõustuda arvuga 25 000 (maksimaalselt).

Selter: Kuigi jääme arvamusele, et see arv on liig suur ja otstarbetu, oleme valmis võtma vastu selle ettepaneku.

Lisaprotokolli art. 2 juures tekkis järgmine vaidlus.

Stalin: Siin valmistatud redaktsioon sisaldab mõtte, et meie laevad võivad tulla Tallinna „ajutiseks seisuks”. Kuna art. alul on öeldud, et „ajutiselt, kuni Paldiski valmissaamiseni”..., siis pole allpool vaja öelda „ajutiseks seisuks”. See mõiste oleks pealegi segane.

Pärast seda kui Selter, Stalin ja Molotov olid mõnda aega vaielnud selle küsimuse üle, delegatsioon pidas omavahel nõu, kusjuures otsustati nõustuda sõna „ajutise” kustutamisega.

Selter: Nõustume kustutama sõna „ajutine”. Aeg, mille jooksul Teie laevastik võiks Tallinna sisse sõita selle art. alusel, tuleks piirata ühe aastaga.

Stalin: 1 aasta on vähe. 3 aastat.

Vaidluste tulemusena lepatakse kokku, et see tähtaeg olgu „mitte üle 2 aasta”.

Lisaprotokolli teised osad vaidlusi ei tekitanud.

Läbirääkimiste lõppedes andis Molotov kokkuleppe ja lisaprotokolli tekstid ümberkirjutamisele.

Stalin pöördus nüüd Selteri poole ja jätkas: kokkulepe on saavutatud. Võin Teile öelda, et Eesti valitsus toimis targalt ja eesti rahva kasuks hästi, sõlmides N. Liiduga kokkuleppe. Teil oleks võinud minna nagu Poolal. Poola oli suur riik. Kus on nüüd Poola? Kus on Moscicki, Rydz-Smigli** ja Beck. Kinnitan Teile otsekoheselt, et Teile toimisite hästi ja oma rahva huvides.

Selter: See on ka minu valitsuse ja minu kui ka minu kaaslaste arvamus. Mul on veel üks asi. Viimastel päevadel rikuvad Teie lennukid korduvalt Eesti piire ja lendavad üle Eesti territooriumi. Meie pole seni lasknud nende pihta. Ometi tõstsin ma protesti Teie saadiku juures ja hr. Molotovi ees. Need ülelennud on eriti praegu läbirääkimiste ajal sobimatud. Meie teame, et Teil on lennukeid rohkem kui need, kes Eesti kohal lendasid. Teame, et N. Liit on tugev. Milleks Teie demonstreerite oma jõudu?

Stalin: Need olid noored kogemusteta lendurid. Eksivad. Ei pane tähele. Aga meie võime selle kõrvaldada. Seda enam ei juhtu. Stalin ja Molotov kutsusid selle järele kõiki juuresolijaid kõrvallaua äärde einet võtma.

Einetamisel Stalini ja Molotovi ettepanekul tõsteti klaasid president Pätsi, välisminister Selteri ja kindral Laidoneri terviseks. Selteri ettepanekul tõsteti klaasid Stalini, Molotovi ja Mikojani terviseks.

Kokkulepe kirjutati alla kell 24.

Koosviibimine kestis kuni kell 1 öösel.

K. Selter

ERA, f. 957, n. 17, s. 9, l. 40–51.

*Ignacy Mościcki, Poola president 1926–1939; Emil Hácha, Tšehhoslovakkia president 1938–1939.

** Edward Rydz-Śmigły, Poola marssal, septembris 1939 relvajõudude ülemjuhataja.